ISSN 2591-1201 LETNIK 4 • 2020 • ŠTEVILKA 1 IN 2

Dileme

Razprave o vprašanjih sodobne slovenske zgodovine

DILEME

Dileme

Razprave o vprašanjih sodobne slovenske zgodovine

Izdajatelj in založnik
Študijski center za narodno spravo

Naslov uredništva
Tivolska 42, 1000 Ljubljana

Glavni urednik
dr. Renato Podbersič (Slovenija)

Uredniški odbor
ddr. Igor Grdina (Slovenija), dr. Tamara Griesser Pečar (Avstrija), dr. Damjan Hančič (Slovenija), dr. Marica Karakaš Obradov (Hrvaška), dr. Tomaž Kladnik (Slovenija), dr. Jože Možina (Slovenija), dr. Jelka Piškurić (Slovenija), dr. Igor Salmič (Slovenija)

Spletni naslov
www.scnr.si

Leto izida: 2020

Redakcija te številke je bila zaključena 2. 11. 2020.

Lektoriranje in prevod povzetkov
Megamoment, d. o. o.

Oblikovanje in prelom
Inštitut Karantanija

Tisk
Nonparel, d. o. o.

Naklada
300 izvodov

Cena te številke
15 €

issn 2591-1201

D i l e m e

Razprave o vprašanjih sodobne slovenske zgodovine

LETNIK 4 • 2020 • ŠTEVILKI 1 IN 2

VSEBINA

Uvodnik

Tamara Griesser Pečar
Koroški plebiscit – ob stoletnici
7

Razprave

Aleš Šafarič
Telesnovzgojna organizacija Orel po 1. svetovni vojni
21

Marica Karakaš Obradov
Doseljavanje Slovenaca u NDH s posebnom osvrtom na područje Korduna i Banovine
67

Damjan Hančič
Revolucija v okupirani Ljubljani v letih 1941 in 1942: žrtvoslovni prikaz njenih posledic
91

Mirjam Dujo Jurjevčič
Biti partizan, vaški stražar ali domobranec
119

Jelka Piškurić
»Sistem socialistične demokracije in razvoja socialističnega gospodarstva stremi za tem, da se formirajo gospodarsko močne občine«
155

David Petelin
Od več ljubljanskih do enotne mestne občine
177

Aleš Maver
Rim 45 pr. Kr., Milan 395 po Kr., Metlika 1999 po Kr.: Neprijetnost in nujnost spomina na državljansko vojno
217

Predstavitev zgodovinskih virov

Ivo Jevnikar
Ob spominih Francija Heinriharja o bojih za severno mejo
241

In memoriam

Renato Podbersič ml.
Pavle Borštnik
267

Recenzije

Mateja Čoh Kladnik
Leon Štukelj in Tovarišija
277

Tomaž Kladnik
Slovenski razkol
281

Renato Podbersič st.
Z udarno pestjo
287

Prejeto: 22. 9. 2020
1.01 izvirni znanstveni članek

Marica Karakaš Obradov[1]

Doseljavanje Slovenaca u NDH s posebnom osvrtom na područje Korduna i Banovine

Izvleček

V prispevku so obravnavane smernice nemško-hrvaške politike med drugo svetovno vojno o zamenjavi prebivalstva. Del slovenskega prebivalstva z območij, ki jih je okupiral nemški rajh, bi se moral izseliti na območje Neodvisne države Hrvaške, v nepremičnine Srbov, ki bi se morali izseliti v Srbijo. Načrtovanih obsega in poteka zamenjave ni bilo mogoče izpeljati niti na državni ravni niti na območju Banovine in Korduna.

KLJUČNE BESEDE: *Neodvisna država Hrvaška, Banovina in Kordun, Slovenci, Srbi, prisilne migracije*

1 Dr. Marica Karakaš Obradov, viša znanstvena suradnica, Hrvatski institut za povijest, Opatička 10, 10 000 Zagreb, Hrvatska, karakasmar@gmail.com.

Abstract

The article deals with the main German-Croatian guidelines for the transfer of the population during the Second World War. Some Slovenians were supposed to move to the Independent State of Croatia from the German-occupied Slovenian territory to the properties of the Serbs who were supposed to emigrate to Serbia. It was not possible to execute the volume and course of the plan, neither on the state level nor in the Banovina and Kordun areas.

KEY WORDS: *Independent State of Croatia, Banovina and Kordun, Slovenians, Serbs, forced migration*

Pregovori o slaganju "novog mozaika naroda" odnosno razmjeni stanovništva između Njemačkog Reicha i Nezavisne Države Hrvatske

Vlasti Njemačkog Reicha objavile su u travnja 1941. u Mariboru smjernice za iseljavanje "tuđih elemenata" s područja Donje Štajerske. Ubrzo je ustrojen njemački stožer za iseljavanje u Mariboru i na Bledu kojeg je sačinjavao već "uhodani kadar" koji je radio na iseljavanjima na području okupirane Poljske. Osnovani su sabirni logori u Mariboru, Rajhenburgu[2], Begunjama i Šentvidu, uz još brojne "prolazne"/tranzitne logore, za prihvat Slovenaca koje su iseljavali u NDH, Srbiju i na područje Njemačkoga Reicha.[3]

Vlasti NDH u početku su nevoljko raspravljale o useljavanju Slovenaca na njihovo područje, ali im je njemački poslanik u Zagrebu Siegfried Kasche ukazao na mogućnost da će se doseljavanje Slovenaca "izravnati" s iseljavanjem Srba u Srbiju. Rigidne državotvorne i nacionalističke ideje vodile su vlasti NDH u rješavanju "srpskog pitanja", isprva antisrpskom promidžbom, a potom i izravnim nasiljem koje je, uz pojedinačna i skupna ubojstva, uključivalo i iseljavanje, protjerivanje, preseljavanja u evakuacijama, te otpremanje na prisilni rad u Njemački Reich. Vlasti NDH sručile su, u ime predratnog ugnjetavanja Hrvata u Kraljevini Jugoslaviji,

2 Gradić Rajhenburg, u blizini Krškog, od 1952. zove se Brestanica.

3 Tone Ferenc, *Nacistička politika denacionalizacije u Sloveniji u godinama od 1941 do 1945*., Partizanska knjiga, Ljubljana - Beograd 1979 (dalje Ferenc, *Nacistička politika denacionalizacije u Sloveniji*), str. 154–157, 164-183; Slobodan D. Milošević, *Izbeglice i preseljenici na teritoriji okupirane Jugoslavije 1941 – 1945*, Institut za savremenu istoriju – Narodna knjiga, Beograd 1981 (dalje Milošević, *Izbeglice i preseljenici na teritoriji okupirane Jugoslavije 1941 - 1945*), str. 21, 23, 149.

kako je na jugoslavensku zajednicu isključivo gledao ustaški pokret, osvetnički val prema Srbima.[4]

U ljeto 1941. razvio se ustanički pokret na području NDH, u kojem su Srbi imali značajni udio i ulogu, a zapodjenuti su i oružni sukobi. U takvim okolnostima trebalo je provesti useljavanje Slovenaca i iseljavanje pretežno domaćeg pravoslavnog stanovništva jer su "solunski dobrovoljci" i Srbi koji su bili zaposlenici u tijelima državne uprave Kraljevine Jugoslavije kao i vojnici vojske Kraljevine Jugoslavije već od travnja 1941. napuštali teritorij NDH. Država ih je na to poticala pa je dio sam napustio NDH ili su ih državne vlasti protjerale.[5]

Vlasti NDH zakonskom odredbom od 24. lipnja 1941. osnovale su Državno ravnateljstvo za ponovu. Zadaća mu je bila uređenje svih poslova "useljavanja, smještaja i izseljavanja" i "preuzimanje i predaja posjeda i inih dobara iz ruku izseljenih u ruke useljenih". Usporedo s osnivanjem Državnog ravnateljstva za ponovu u Zagrebu ustrojena su i njegova tri glavna središta u Banjaluci, Sarajevu i Osijeku, a oni su opet djelovali preko velikih župa i kotarskih vlasti. U nadležnosti Državnog ravnateljstva za ponovu bilo je i osnivanje iseljeničko-useljeničkih logora u Požegi, Sisku/Capragu, Bjelovaru i Bijeljini u koje su dopremani Srbi koji su trebali iseliti u Srbiju, a Slovenci koji su naseljavani na područje NDH u pravilu su dopremani

4 Fikreta Jelić-Butić, *Ustaše i Nezavisna Država Hrvatska 1941–1945*, Sveučilišna naklada Liber – Školska knjiga, Zagreb 1978, str. 162–178; Jozo Tomasevich, *Rat i revolucija u Jugoslaviji 1941-1945. Okupacija i kolaboracija*, Europapress holding – Novi liber, Zagreb 2001, str. 437–463.

5 Marica Karakaš Obradov, "Migracije srpskog stanovništva na području Nezavisne Države Hrvatske 1941., *Časopis za suvremenu povijest*, br. 3/2011 (dalje Karakaš Obradov, "Migracije srpskog stanovništva na području NDH 1941."), str. 802, 814–816.

u Požegu, a bilo je primjera i dopremanja u logor u Sisku/Capragu.[6]

Od svibnja do srpnja 1941. intenzivno se pregovaralo o obimu i uvjetima iseljavanja Slovenaca iz anektiranih dijelova Slovenije u NDH i Srbiju te o iseljavanju Srba iz NDH u Srbiju. Sporadično se još u jesen 1941. razgovaralo o otpremanju srpskog stanovništva iz NDH u Srbiju, a u siječnju 1942. otpremljena je posljednje skupine zatočenih Srba iz logora u Srbiju, a morale su s njima iseliti i njihove obitelji. Navest ću najznačajnije pregovore i odluke.

U Mariboru je održana konferencija 6. svibnja 1941. pod predsjedanjem Gauleitera, predstojnika civilne uprave Donje Štajerske, Siegfrieda Übereithera na kojoj su između ostalih sudjelovali predstavnici stožera njemačkog vojnog zapovjednika u Srbiji i predstavnici vlasti NDH. Ministarstvo vanjskih poslova (MVP) Njemačkog Reicha objavilo je 21. svibnja 1941. da je Adolf Hitler odlučio da se s područja NDH iseli 220 000 – 260 000 Srba te da NDH primi isti broj Slovenaca. Vlada NDH je već 28. svibnja 1941. potvrdila useljavanje Slovenaca osim onih koji su "politički opterećeni intelektualci" i "srpski orijentirani četnici". U Zagrebu je 4. lipnja 1941., u poslanstvu Trećeg Reicha**,** pod predsjedanjem poslanika S. Kaschea, održana konferencija o razmjeni stanovništva. Konferenciji su nazočili brojni njemački predstavnici, njemački vojni zapovjednik za Srbiju, njemački opunomoćeni general u Zagrebu Edmund Glaise von Horstenau, posebni njemački izaslanik u Zagrebu Edmund Vessenmayar i neki drugi, a od predstavnika vlasti NDH vojskovođa i doglavnik NDH Slavko Kvaternik, ministar vanjskih poslova Mladen

6 Andrija Lisac, "Deportacije Srba iz Hrvatske 1941.", *Historijski zbornik*, br. 1–4/1956 (Lisac, "Deportacije Srba iz Hrvatske 1941."), str. 130–131; Rafael Brčić, "O iseljavanju Slovenaca u Bosnu 1941. godine", *Prilozi*, 1/1973, str. 306; Karakaš Obradov, "Migracije srpskog stanovništva na području NDH 1941.", str. 807–808.

Lorković, njegov zamjenik Vjekoslav Vrančić i ministar udružbe Jozo Dumandžić. Zaključci konferencije bili su da u prvom valu, do 5. srpnja 1941., iseli 5 000 Slovenaca većinom "sumnjivih intelektualaca" u Srbiju i određeni broj slovenskih svećenika u NDH, a recipročno bi iselili pravoslavni svećenici iz NDH kod kojih se pojavio "višak" jer se radilo o obiteljima, pa je dio njih prebačen za sljedeće iseljavanje. U drugom valu, od 10. srpnja do 30. kolovoza 1941., planiralo se iseljavanje oko 25 000 Slovenaca iz Donje Štajerske koji su na to područje doselili poslije 1914. i trebalo ih je naseliti u NDH, a u istom razdoblju trebao se iseliti isti broj Srba iz NDH. Treći val trebao je trajati od 15. rujna do 31. listopada 1941. kada se trebalo oko 65 000 slovenskih seljaka iz Donje Štajerske i oko 80 000 seljaka iz Koruške iseliti na područje NDH. Određeno je da preseljenici mogu ponijeti 50 kg prtljage i po glavi 500 jugoslavenskih dinara. Prva dva vala iseljavanja trebala su biti obavljena željeznicom dočim je treći val, iz pograničnih područja s NDH, trebalo obaviti zapregama. Na njemački zahtjev od velikog dijela tih planova moralo se odustati odnosno "odgoditi" ih za poslijeratno vrijeme. S obzirom da nije sve teklo prema planu njemački poslanik u Zagrebu Siegfried Kasche sazvao je i predsjedao novom konferencijom 22. rujna 1941. Kasche je bio za "najstrože mjere" u pogledu iseljavanja srpskog stanovništva s područja NDH. Predstavnici vlasti NDH protivili su se daljnjem naseljavanju Slovenaca ističući težak položaj u kojem se nalaze Hrvati u obalnom području pod talijanskom vojnom upravom, veliki broj izbjeglica, katolika i muslimana, o kojima se moraju skrbiti iz ustaničkih područja i borbe koje su započele u Bosni osobito u Bosanskoj krajini. Naseljeni Slovenci u tim područjima već od kraja kolovoza 1941. ponovno se preseljavaju, sada iz Bosne u Slavoniju. MVP Njemačkog Reicha 5. listopada 1941. obavijestilo je poslanika Kaschea da kod hrvatske vlade postigne dogovor da tijekom jeseni ipak prihvate još 45 000 Slovenaca, da ih "podsjeti" da je

broj "ilegalno iseljenih", odnosno izbjeglih ili protjeranih Srba iz NDH u Srbiju mnogo veći od broja Slovenaca koji bi na njemački zahtjev trebali preseliti u NDH. Poslanik Kasche nije o tome niti razgovarao s predstavnicima vlasti NDH već je raspravljao s predstojnikom civilne uprave Donje Štajerske. Kasche je osobno bio uvjeren da je to "nemoguća misija" što je, 8. listopada, u svom odgovoru MVP Njemačkog Reicha obrazložio time da NDH više nema nikakvih mogućnosti za nastavak iseljavanja Srba u Srbiji odnosno da je nemoguće da se iseli 19 000 Srba u Srbiju, a da u NDH useli 38 000 Slovenaca. Također je upozorio da treba misliti na posljedice preseljavanja koje bi potakle komunističke nemire, a privredno opterećenje NDH mogle bi uzrokovati i gubitke za Njemački Reich. Odgovor MVP Njemačkog Reicha bio je da nema potrebe "iznuditi" prihvat 38 000 Slovenaca, ali je potvrđeno da oko 3 000 Hrvata iz pograničnog područja Donje Štajerske treba iselit u NDH.[7]

Tijekom organiziranih iseljavanja i pregovora u ljeto 1941. stalni su bili prigovori s njemačke strane zbog brojnih srpskih izbjeglica i prognanika koji su s područja NDH prelazili i u

7 Hrvatski državni arhiv (HDA), HDA 1561, Služba državne sigurnosti, Republički sekretarijat unutrašnjih poslova Socijalističke Republike Hrvatske (dalje HDA 1561), 0131.38; Arhiv Republike Slovenije (ARS), AS 1907, Urad za podržavljeno lastnino NDH v Zagrebu, kut. 28, br. 2501/II-1941. od 29. srpnja 1941; Arhiv Jugoslavije (AJ), AJ 110, Državna komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača Dosje Rikard Flögel; Lisac, "Deportacije Srba iz Hrvatske 1941.", str. 142–143; Ferenc, *Nacistička politika denacionalizacije u Sloveniji*, str. 208-210, 231–232, 245–246, 251–292; Milošević, *Izbeglice i preseljenici na teritoriji okupirane Jugoslavije 1941 – 1945*, str. 30, 32, 39–43; Karakaš Obradov, "Migracije srpskog stanovništva na području NDH 1941.", 802–807; Marica Karakaš Obradov, "Migracije Slovencev na hrvaško območje v drugi svetovni vojni (izseljevanje in izgnanstvo)", *Prispevki za novejšo zgodovino*, br. 2/2012 (dalje Karakaš Obradov, "Migracije Slovencev na hrvaško območje v drugi svetovni vojni"), str. 141–146.

Srbiju. Bilo je i prigovora zbog nasilja prilikom prikupljanja stanovništva za iseljavanje kao i otuđivanje imovine.[8]

Državno ravnateljstvo za ponovu je 9. srpnja 1941. odaslalo "Upute o useljavanju i smještaju Slovenaca", a te su upute 14. srpnja nadopunjene. Većina kotareva u NDH trebalo je od srpnja do 31. listopada 1941. primiti oko 2 500 Slovenaca. Naseljavanje Slovenaca provodio je i Zavod za kolonizaciju NDH. Pitanje prehrane useljenika Slovenaca rješavalo se prikupljanjem hrane od iseljenika, Srba. Ako je useljenik dobio kuću i posjed trebalo je popisati pokretnu i nepokretnu imovinu, a svojim su potpisom jamčili za preuzetu imovinu. Zalihe hrane zatečene na posjedu, uz revers, prepuštane su useljenicima za prehranu kao i domaće životinje. Ako su useljenici bili smješteni zajedno sa srpskim obiteljima, dakle zajedno s vlasnikom kuće, onda je vlasnik imao obavezu osigurati useljenicima smještaj, hranu i obuću, a useljenici su morali pomagati u kućnim, poljodjelskim i dr. poslovima. Napomenuto je da useljenicima treba platiti "honorar" ako budu sudjelovali u žetvi ili nekom drugom javnom radu. Posebno je naglašeno da svaki rad useljenika mora biti nagrađen i ne može se od njih tražiti nikakav besplatni rad. Probleme u naseljavanju Slovenaca uzrokovalo je i to što pojedina iseljena sela s većinskim srpskim stanovništvom nisu imala dovoljan broj kućanstva za primitak useljenika ili još nije bilo provedeno iseljavanje Srba.[9]

Prikupljanje i otpremanje slovenskog stanovništva za iseljavanje na područjima koje je anektirao Njemački Reich tekli su pretežno po planu što je jamčila dobro ustrojena i brojna nje-

8 Karakaš Obradov, "Migracije srpskog stanovništva na području NDH 1941.", str. 804–807, 820–823.

9 ARS, AS 1899, Slovenski izseljeniški odbor Zagreb, kut. 1, br. 190/Ptk, od 9. srpanja 1941, br. 190/Ptk i br. 755/Ptk od 14. srpnja 1941, br. 602-1941/Ptk od 14. srpnja 1941; Karakaš Obradov, "Migracije Slovencev na hrvaško območje v drugi svetovni vojni", str. 152–153.

mačka vojska, raspoloživ vozni park, prometna infrastruktura koja još nije bila razorena. Navedeni uvjeti nisu ni približno postojali na području NDH čije su vlasti trebale provesti iseljavanje Srba i prihvatiti Slovence. Osim nepostojanja dobro ustrojenih vojnih i civilnih vlasti, nekontrolirani ispadi nasilja prema srpskom stanovništvu i oružani ustanak u kojemu je srpsko stanovništvo imalo velikog udjela nisu mogli jamčiti "sustavnosti" i "urednost" planirane razmijene stanovništva.[10]

Do povremenih prekida u iseljavanja Srba u Srbiju i nemogućnost naseljavanja slovenskih useljenika na brojna područja NDH dolazilo je zbog pretjeranog priljeva prognanih i izbjeglih Srba s područja NDH u Srbiju, ali u zbog oružane pobune koje je buknula na području NDH. Veliki problema bilo je s prehranom, higijenskim i zdravstvenim uvjetima života u iseljeničko-useljeničkim logorima i u mjestima gdje su Slovenci useljavani. Bilo je i slučajeva, rjeđe tijekom 1941., a kasnije učestalije, povratka srpskog stanovništvo koje je u kućama zateklo Slovence. Već na samom početku planiranih iseljavanja vojni predstavnici Njemačkog Reicha ustvrdili da iseljavanje Slovenaca u NDH i s tim vezano iseljavanje Srba iz NDH u Srbiju rasplamsava ustanički pokreti i u NDH i Srbiji.[11]

Brojčani pokazatelji o Slovencima na području NDH

U literaturi postoje manja odstupanja o broju iseljenih Slovenaca na područje NDH u organiziranim transportima. U

10 Marica Karakaš Obradov, *Novi mozaici nacija u "Novim poredcima". Migracije stanovništva na hrvatskom području tijekom Drugoga svjetskog rata i poraća*, Hrvatski institut za povijest, Zagreb 2014, str. 135–238.

11 Milošević, *Izbeglice i preseljenici na teritoriji okupirane Jugoslavije 1941 – 1945*, str. 154; Karakaš Obradov, "Migracije Slovencev na hrvaško območje v drugi svetovni vojni", str. 171.

literaturi se najčešće navodi da je oko 10 000 organizirano iseljeno, a prema Državnoj komisiji za utvrđivanje ratnih zločina okupatora i njihovih pomagača oko 7 000 Slovenaca iseljeno je u Srbiju i 12 000 na područje NDH do listopada 1941., kada otpočinju masovnija otpremanja slovenskog stanovništvo na područje Njemačkog Reicha, posebice Šleziju, zbog velike potrebe za radnom snagom.[12]

Ukupan broj Slovenaca na području NDH, do rujna 1941., bez "starosjedilaca", Slovenaca koji su doselili na to područje od 1918. do 1941., spominje se u rujnu 1941. na konferenciji njemačkih i hrvatskih predstavnika u Zagrebu gdje se govori o 31 341 osoba. Tako veliki priliv Slovenaca dogodio se ne samo zbog useljavanja na osnovu njemačko-hrvatskih dogovora nego zato što je oko 17 000 Slovenaca izbjeglo na hrvatsko područje. Slovenci, kako bi izbjegli iseljavanje na područje Njemačkog Reicha, bježali su na područje NDH iz zbog blizine, bliskost kulture i jezika ili su pronalazili utočište kod rođaka i prijatelja koji su od ranije bili na tom području ili su tamo iseljeni. Dolazili su i članovi obitelji iz miješanih slovensko-hrvatskih brakova. Zbog velikog priliva ovih izbjeglih Slovenaca, MUP NDH je u listopadu 1941. tražio je da se napravi popis Slovenaca na području NDH koji su došli poslije 10. travnja 1941. Prema tom nepotpunom popisu bilo ih je 19 304. Popisivanje je bilo nepotpuno zbog ratnih okolnosti te određeni

12 Ferenc, *Nacistička politika denacionalizacije u Sloveniji*, str. 255, 379; Milošević, *Izbeglice i preseljenici na teritoriji okupirane Jugoslavije 1941 – 1945*, str. 42, 154, 341; Ivica Žnidaršič, *Z javno besedo do pravic. Informativne konference za potrebe slovenskih izgnancev in drugih žrtev vojnega nasilja*, Društvo izgnancev Slovenije, Ljubljana 2000, str. 99; Jasna Fischer, *Slovenska novejša zgodvina. Od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije 1841. – 1992.*, knj. 1, Inštitut za novejšo zgodovino – Mladinska knjiga, Ljubljana 2005, str. 587.

kotareve nisu bili u mogućnosti provesti popisivanje i dostaviti rezultate.[13]

U svom dopisu od 9. srpnja 1945. Delegacija za repatriacijo Slovencev poslala je tražene podatke Odjelu za vraćanje izbjeglica (repatrijaciju) Predsjedništva Narodne vlade Hrvatske o brojčanom stanju Slovenaca temeljenom na podacima Odbora za slovenske naseljenike koji je djelovao tijekom rata pri Uredu za podržavljeni imetak i podacima slovenskog Crvenog Križa. U njihovim kartotekama bilo je zabilježeno 16 541 Slovenaca i taj broj obuhvaćao samo one koji su se obratili navedenim institucijama. U dopisu je navedeno da još treba tome dodati "svojevoljno" iseljene Slovence kao i one koji su "uslijed fašističkog terora Nijemaca, Talijana ili Mađara" izbjegli na područje NDH. Uzimajući u obzir sve navedene kategorije, broj Slovenaca za repatrijaciju procijenjen je na oko 35 000. Napomenuto je da je prije rata na zagrebačkom području živjelo "mnogo" Slovenaca te da bi vjerojatno i jedan dio njih došao u obzir za repatrijaciju. Također i Slovenci Primorci porijeklom s područja Trsta, Gorice i Tržiča koji su također bili na hrvatskom području. Delegacija za repatriacijo Slovencev u rujnu 1945. iznijela je podatak da je na području NDH bilo između 30 000 do 35 000 Slovenaca koji su tu preseljeni ili su sami izbjegli i približno isti je broj Slovenaca koji su na to područje doselili prije Drugog svjetskog rata.[14]

13 HDA 223, Ministarstvo unutarnjih poslova Nezavisne Države Hrvatske, I–A, 1828/1942. od 23. ožujka 1942; Milenko Milić, "Plansko i nasilno raseljavanje Jugoslovena tokom drugog svetskog rata", *Jugoslovenska revija za međunarodno pravo*, XI/1964, str. 427.

14 ARS 1824, Delegacija Slovenskega narodnoosvobodilneg sveta, Odsek za repatrijacijo Zagreb, kut. 977, br. 468/45, br. 709/45, 718/45.

Kratke napomene o iseljavanja Srba[15] s Banovine i Korduna i primjeri useljavanju Slovenaca na područje Banovine i Korduna

Vijest o planu iseljavanja Srba u Srbiju došla je do Banovine i Korduna krajem svibnja 1941. preko članova Komunističke partije. Nakon toga došlo je do "ozbiljnijeg gibanja" i "izvjesne sklonosti nekih ljudi da se pokore toj odluci", a partijske organizacije su se protivile takvom stavu.[16]

Organizirana iseljavanje djelomično su provedeno tijekom kolovoza 1941. i na području Banovine i Korduna. Hrvatske vlasti su provodile jaku promidžbu i "pritisak" na Srbe da iseljavaju u Srbiju pa su im nudili propusnice, dopuštenje za prijenos dijela novca i imovine. Srpske su kuće "pečaćene", a "partijska organizacija" tražila je da se "kidaju pečati s kuća". Prema dokumentima Državnog ravnateljstva za ponovu iz 1941. godine s područja Gline iseljeno je 426 domaćinstava s 3 704 članova (od toga 1 855 muškaraca i 1 844 žena). Prema novinama *Naprijed*, glasilu Centralnog komiteta Komunističke partije Hrvatske, iz travnja 1944. u Srbiju je "odseljeno" 1 551 osoba s područja Dvora (307 osoba), Petrinje (368 osoba) i Gline (876 osoba). Neka kasnije istraživanja navode samo broj od 357 "izbjeglica" u Srbiji iz Majskih Poljana, Bačuge, Gline i Vlahovića. U zimu 1941./1942. povećao se broj odlazaka u Srbiju s ovoga područja zbog bojazni kako će prezimiti. Na odlazak su se odlučili i nekih "zakleti partizani", pa su oni među njima koji nisu podržavali odlazak, zapalili im kuće. U travnju

15 Opširnije o prisilnom iseljavanju Srba s područja NDH vidi Filip Škiljan, *Organizirana prisilna iseljavanaj Srba iz NDH*, Srpsko narodno vijeće, Zagreb 2014.

16 Čedomir Višnjić, *Partizansko ljetovanje. Hrvatska i Srbi 1945-1950,* Prosvjeta, Zagreb 2003, str. 20. Višnjić citira iskaz Stanka Opačića Čanice Istorijskom odjeljenju CK KP Hrvatske od 16. lipnja 1950.

1942. Velikoj župi Gora obratio se vojskovođa Slavko Kvaternik s naputkom da "hrvatsko pravoslavno pučanstvo" koje se želi iseliti javi nadležnim vlastima koje su im trebale naglasiti da ih "nitko ne prisiljava" na odlazak te da se jave oni koji žele na "rad u Njemačku".[17]

Tijekom srpnja 1941. općinska su se poglavarstva u NDH očitovala koliko se slovenskih obitelji može kod njih smjestiti. Također su iznosili i pretpostavke o mogućem zapošljavanju Slovenaca posebice u zanatskim radnjama, bilo da ih oni sami vode ili da budu namještenici. Neki su i negodovali zbog bilo kakvog useljavanja stanovništva pravdajući se veća tada velikom oskudicom. Dana 13. srpnja 1941., Općinsko poglavarstvo u Sunji iskazalo je koliko se članova slovenskih useljenika može smjestiti u koje selo na području njihove općine. Selo Drljače trebala je primiti 170 osoba, Greda 10, Petrinjci 100, Radonja Luka 50, Sunja 40 slovenskih useljenika. Općinsko poglavarstvo u Gori izvijestilo je, 15. srpnja 1941., da se kod njih u tom razdoblju može smjestiti 166 osoba. Glinska Poljana trebala je primiti 69 osoba, Gorske Mokrice 3, Nebojan 44, Pecko 23, Slana 17, Strašnik 10 slovenskih useljenika. Općinsko poglavarstvo u Blinji, 16. srpnja 1941., bilo je spremno je primiti 77 Slovenaca, uz napomenu "ako se nitko od iseljenih ne bude vraćao". Ta se primjedba vjerojatno odnosi na one koji su živjeli u zbjegu, a ne koji su iselili u Srbiju. Treba napomenuti da je bilo slučajeva izuzimanja od iseljavanja nekih Srba, bilo da

17 Slobodan Bjelajac, "Šamarički partizanski logor", u: *Sisak i Banija u revolucionarnom radničkom pokretu i ustanku 1941.* (ur. Katarina Babić, Bartol Biličić, et. al.), Muzej Sisak – Institut za historiju radničkog pokreta Hrvatske, Sisak 1974, str. 692; Milan Koljanin, "Izbeglice iz Gline u Srbiji 1941-1945.", u: *Zbornik Glina* (ur. Drago Roksandić, Mira Kolar-Dimitrijević), Skupština općina Glina – Institut za historiju radničkog pokreta Hrvatske – Zavod za hrvatsku povijest, Glina 1988 (Koljanin, "Izbeglice iz Gline u Srbiji 1941-1945."), str. 366–367.

su već bili otpremljeni u iseljeničko-useljeničke logore ili ne, većinom na intervenciju nekog političkog i vojnog dužnosnika. Blinja je trebala primiti 21 useljenika, Moštanica 33, Petkovac 19 i Stražbenica 4 slovenska useljenika. Prema navodima kotarske oblast u Dvoru na Uni 24. srpnja 1941. useljeno na njihovo područje 203 Slovenaca (91 muškarac, 88 žena i 24 djece). Prema podacima Državno ravnateljstvo za ponovu u tri kotara na Kordunu, Slunj, Vojnić i Vrginmost, bili su smješteni Slovenci iz Štajerske. U Slunj 67 obitelji sa 177 članova, Vojnić 89 obitelji sa 183 člana te u Vrginmost 69 obitelji sa 177 članova. Sve te obitelji 1941. došle su iz iseljeničko-useljeničkog logora u Požegi. Tijekom kolovoza 1941. u iseljeničko-useljenički logor Caprag/Sisak smješteno je 75 slovenskih obitelji koje su čekale na dodjeljivanje posjeda. Brojni slovenski useljenici bili su od srpnja 1941. smješteni u Petrinji. Isprva u okolna sela, a onda ih se sve više smjestilo u grad. Primjerice krajem listopada Zavod za kolonizaciju tražio se smještaj za još osam slovenskih seljačkih obitelji sa 36 članova, a ranije je već na tom području kolonizirano 14 slovenskih obitelji. U općini Sunja u selo Četvrtkovac također je bilo naseljeno nekoliko slovenskih obitelji. U rujnu 1941. općinsko poglavarstvo u Topuskom izvršilo je novčanu isplatu pomoći za prehranu 29 slovenskih obitelji sa 105 članova koji su bili pretežno smješteni u Topuskom, Poljani i Maloj Vranovini.[18]

18 HDA 1076, Ministarstvo državne riznice, Odjel za novčarstvo, državnu imovinu i dugove, Ured za podržavljeni imetak, kut. 500, br. 21348/41. od 29. rujna 1941 i kut. 1776, K. br. Prs. 98/41, od. 13. srpnja 1941., K. Prs. broju 84/1941. od 15. srpnja 1941., Prs. br. 82/1941., 16. srpnja 1941., br. 1892/41., od 24. srpnja 1941; Fikreta Butić, Ivan Jelić, "Prilozi proučavanju historije NDH u razdoblju 1942 – 1943. godine", *Putovi revolucije*, 1-2/1963, str. 352–353; Rade Bulat, *Svjedočanstvo s Petrove Gore*, Prosvjeta, Zagreb 1981 (dalje Bulat, *Svjedočanstvo s Petrove Gore*), str. 116 (autor navodi krivi naziv Državno ravnateljstvo za obnovu Slovenije umjesto Državno ravnateljstvo za ponovu).

U kuće iseljenih, izbjeglih, prognanih i ubijenih Srba državne su u vlasti nastojale naseliti ne samo slovensko stanovništvo nego i kolonizirati siromašnije obitelji iz Hrvatskog zagorja. Ovi planovi samo su djelomično provedeni. U svibnju 1942. župska redarstvena oblast iz Petrinje u izvještaju je navela da "buntovnici svakodnevno odvode i ubijaju koloniste".[19]

Bilo je i pritužbi useljenih Slovenaca da ih neki Srbi, vlasnici kuća, posjećuju i "smetaju", što bi značilo da se nisu iselili nego su živjeli u zbjegu.[20]

Svjedočanstva Slovenaca o useljavanju i događanjima na području Banovine i Korduna

Od završetak rata pa do 1990. postojala je "industrija sjećanja na NOB" i osim poteškoća koje su uvijek prisutne kod *ex post* tumačenja prošlosti bilo je još nekih značajnih korektivnih čimbenika. Pravo na sjećanje nisu jednako imali svi učesnici u prošlim događajima. Primjerice slovenski svećenici i redovnici koji su imali značajnu ulogu među iseljenim Slovencima, a vlasti Njemačkog Reicha i NDH smatrali su ih velikim poticateljima nezadovoljstva među Slovencima, nisu mogli nesmetano i javno govoriti o svojim ratnim sjećanjima i iskustvima. Također je bilo prisutno i "filtriranje" pamćenja što je dovodilo do prešućivanja dijelova prošlosti. Često je bila prisutna i namjera suvremenika da prošlost i svoju ulogu i prošlim događajima "dotjeruje" u skladu sa proklamiranim političkim i ideološkim potrebama.

19 Koljanin, "Izbeglice iz Gline u Srbiji 1941-1945.", str. 366.

20 HDA 1076, kut. 520, br. 31318/41 od 31. listopada 1941.

Dnevnici iako subjektivno pisani zbog neposrednog bilježenja događaja vrijedan su historiografski izvor. Ovisno o ulozi pisca dnevnika, možemo ga koristiti i za političku i vojnu događajnicu, a osobito su značajni za povijest pojedinaca i obitelji. U totalitarnim državnim uređenjima čak i žrtve, koje su svjedočile o svojim stradanjima i o svom ponašanju i ulozi u nekim događanjima, bile su ponekada izložene ponovnom viktimiziranju. Revolucionarni pokreti, pa tako niti onaj jugoslavenskih komunista, nisu prihvaćali političku i vojnu pasivnost kao obrazac ponašanja, osobito tijekom ratnih zbivanja, kada su ljudi u svakodnevnoj isprepletenosti života i stradanja bili često zaokupljeni samo preživljavanjem.

Stoga su i izjave pred predstavnicima poslijeratnih državnih vlasti u brojnim slučajevima sadržavale i ono što se smatralo da se "želi čuti". Primjerice u višednevnim ispitivanjima Alojza Colnara, predstavnika slovenskog Crvenog križa u NDH, od strane UDB-e, nastalo je nekoliko inačica njegovih izjava s različitim podacima i ocjenama o ponašanju pojedinaca. U konačnici isljednicima UDB-e objasnio je to time što se htio "pokazati u boljem svijetlu".[21]

Sve ove napomene treba imati na umu kod kritičkog čitanja sjećanja, dnevnika te izjava pred predstavnicima državnih vlasti, no, one ih ne isključuju kao izvore za historiografiju.

Osvrnut ću se na značajnija svjedočanstva Slovenaca na iseljenički život tijekom rata na području Banovine i Korduna.

Tone Ferenc objavio je pismo nepotpisanog Slovenca koje se nalazilo u Republiškem sekretariatu za notranje zadeve Socialistične Republike Slovenije. Pismo je poslano u rujnu 1941. u Ljubljanu, a Ferenc ne navodi komu, privatnoj osobi ili nekoj

21 HDA 1561, 014.0.2; COLNAR, Peter. "Kdo je pomagal izgnancem v Zagrebu?", *Izgnanci*, Društvo izgnancev Slovenije, Ljubljana 1993, str. 301–302.

ustanovi. Autor pisma je preko iseljeničko-useljeničkog logora u Požegi smješten preko Slunja u Cetingrad. U tom pismu slovenski useljenik ne piše o događajima koje je vidio nego prenosi opise uhićivanja i stradavanja srpskog stanovništva koje mu je ispričala žena, prezimena Basara, a koja ih je primila na stanovanje te "neki financijski nadzornik po imenu Joco" koji je svjedočio ubojstvima Srba. U pismu se navodi i podatak o stradanju "7 000 Srba u kotaru Slunj" te da je taj podatak prije nego je pobjegao iz Hrvatske, nepoznati autor pisma, saznao od "tamošnjeg ustaškog komandanta". U istoj knjizi Ferenc navodi da su 2. kolovoza 1941. neki slovenski iseljenici pisali njemačkom opunomoćenom generalu u Zagrebu Edmund Glaise von Horstenau o ubojstvima srpskog stanovništva na području Krnjaka, Vojnića, Krstinja i Tušilovića.[22]

Često se u literaturi citira i dnevnik Ivana Rojsa, slovenskog useljenika iz Ormoža koji je sa suprugom, bio smješten u Vrginmost. Jedno vrijeme živjeli su s obitelji Đure Crevara. Rade Bulat navodi podatak da je Ivan Rojs vodio dnevnik te da je 7. srpnja 1945. dao i izjavu "Mestnemu poveljstvu NM v Ormožu" o zločinima u Bosni. Navedeni dnevnik i izjava nalaze se u Zgodovinskom arhivu u Ptuju (Dokumenti OKNO Ormož za leto 1945.). Nadalje navodi da je Rojs u svom dnevniku zapisao da je vidio povorku ljudi koji su išli na "pokrst" te vidio kamione koji su 3. kolovoza odvozili po 30-40 muškaraca iz Sokolskog doma prema Glini. O rušenju crkve u Glini Rojs je saznao je od "suputnika" kojeg je susreo u vlaku u Glini u rujnu 1941. Bulat navodi i da je na području Vrginmosta krajem srpnja 1941. bilo smješteno više slovenskih obitelji : Hanželič, Sever, Turk iz Ormoža, Lampreht iz Sv. Lovrenca na Pohorju i Ruter iz mjesta Loč pri Konjicah.[23]

22 Ferenc, *Nacistička politika denacionalizacije u Sloveniji*, str. 401–402.

23 Bulat, *Svjedočanstvo s Petrove Gore*, str. 116, bilj. 5.

Đuro Zatezalo, citira dijelove dnevnika "jednog Slovenca protjeranog iz Štajerske i naseljenog s drugim Slovencima u selo Crevarsku Stranu – Vrginmost". Ne navodi ime pisca dnevnika niti gdje se dnevnik nalazi nego da autor posjeduje kopiju dnevnika. Citira dijelove dnevnika u kojem se govori o ubojstvu 11 osoba iz Crevarske Strane koje su Slovenci morali zakopati te o "ustaši Beljanu" i ostalima koji su uzimali imovinu ubijenih. U nastavku navodi i podatak o 270 ubijenih Srba u Crevarskoj Strani.[24]

Miljkan Maslić u svojoj knjizi[25] navodi dijelove iz dnevnika, prevedene sa slovenskog, "Slovenca koji je iz Štajerske protjeran i pisao o ljetnim danima 1941. u Vrginmostu i Crevarskoj Strani".[26] Maslić kaže da je dnevnik pronašao Branko Nikoliš i otišao po njega i dobio "original" te ga fotokopirao i kopije ustupio Masliću. Dnevnik je u Maslićevoj knjizi, kako i autor kaže, "tematiziran i po pasusima sređen" te da rečenice nisu mijenjane. Maslić citira na jednom mjestu Slovenčev dnevnik gdje se navodi da su useljenici morali pokopati 11 osoba ubijeni u Crevarskoj Strani, a na drugom da je njegovoj ženi pričao ustaša Beljan da je zbog ranjavanja njegove kćeri strijeljano 270 osoba iz Crevarske Strane. Pisac dnevnika navodi i tko je i kako "odvozio" imovinu ubijenih Srba. Maslić je komentirao da je spominjanje četnika "samo pretpostavka pisca dnevnika" te da su to bili partizani. Također ocjenjuje da se Slovenčevo viđenje partizanske akcije na Crevarsku Stranu ne temelji na

24 Đuro Zatezalo, *Radio sam svoj seljački i kovački posao*, Prosvjeta, Zagreb 2005, str. 123–126.

25 Miljkan Maslić, *Početak i razvoj ustanka naroda IV. rajona Korduna*, Zagreb, Prosvjeta 2010 (dalje Maslić, *Početak i razvoj ustanka naroda IV. rajona Korduna*). Rukopis knjige nastao je 1970-ih godina 20. stoljeća, a objavljen je 2010.

26 Autori negdje navode i naziv Crevarsko Selo umjesto Crevarska Strana jer je tako zapisano u dnevniku Ivan Rojsa.

činjenicama koje on "ma koliko bio dobronamjeran nije mogao poznavati."[27]

Nesumnjivo je da se radi se o istom dnevniku premda ima odstupanja u povezivanju događanja i citiranju samog dnevnika. Primjerice Zatezalo i Bulat ne navode podatak o napadu na kuću ustraše Beljana i ranjavanje njegove kćeri, kao i da Slovenac u dnevniku spominje kao aktere oružanih sukoba četnike, što je M. Maslić i učinio, ali i osporio takvu procjenu.

Svjedočanstva slovenskih useljenika objavljena ili citirana do 1990. većinom navode podatke o uhićivanju, ubojstvima i otuđivanju imovine Srba, često s brojčanim podacima i imenima počinitelje.

Početkom 1990-ih u "svjetskom političkom moralu" oživjele su ideje restitucije i "ispravljanja povijesnih nepravdi". Na listi oštećenih iz Drugoga svjetskog rata i neposrednog poraća uz europske Židove, našli su se i Romi i Nijemci, ali i brojni drugi narodi koji su pretrpjeli razne oblike represija tijekom ratnih sukoba i neposrednog nakon njih. Pokrenuti su razni mehanizmi na razini europskih država koji su davali ne samo duhovnu nego i materijalnu zadovoljštinu osobito za stradanja prisilnih radnika.[28]

Traumatično iskustvo prisilnih migracija slovenskog stanovništva, osobito iseljavanje i otpremanje na prisilni rad, stoga je iznova zaokupilo ne samo one koji su to preživjeli nego i članove njihovih obitelji. Slovensko nacionalno područje tijekom Drugoga svjetskog rata raskomadano je i podijeljeno između susjednih država, a slovenskom je narodu osporeno pravo na samosvojnost te su ih, posebice Nijemci, nastojali dijelom raseliti dijelom asimilirati. Društvo izgnancev Slove-

27 Maslić, *Početak i razvoj ustanka naroda IV. rajona Korduna*, 211–223.

28 Elazar Barkan, *Krivica nacija. Restitucija i ispravljanje istorijskih nepravdi*, Stylos, Novi Sad 2007, str. 11–99, 153–183, 253–313.

nije objavilo je niz publikacija na ovu temu, a u nekim su i sjećanja na slovensko iseljavanje na područje NDH Navest ću neka sjećanja Slovenaca koji su dio rata proveli u Cetingradu, Zrinu, Lotinama, Sunji, Petrinji i Sisku.[29]

Dana 24. srpnja 1941. slovenska obitelj Špegelj iseljena je iz mjesta Muta. U željezničkim teretnim, stočnim vagonima otpremljeni su preko Zagreb do Ogulina, a od tamo su pješice išli do Cetingrada. Glad i neimaština najčešće se spominju kao dio svakodnevice uz borbe između četnika, ustaša, partizana i Nijemaca na okolnom području. Ističe se i "vjerska netrpeljivost" katoličkih i pravoslavnih sela te se govori o "divljačkim četničkim, ustaškim i njemačkim skupinama koje su ubijale nedužne ljude". Nakon kratkog vremena obitelj je zbog straha i neprekidnih borbi uspjela otići u Karlovac.[30]

U srpnju 1941. obitelj Farazin iz sela Čmrlja preko Maribora, Zagreb i Požega otpremljena je u Bosanski Novi, a od tamo preko Dvora na Uni i sela Zrinj u Lotine. Tamo ih je morala prihvatiti dobrostojeća srpska obitelj. Useljenici su pomagali u svim seoskim poslovima. Posebno je istaknuto da su zajedno s domaćinima jeli za stolom, ali i da su u to vrijeme i na tom području ljudi bili više gladni nego siti. Nakon nekoliko mjeseci morali su otići i smješteni su u Novsku gdje su dobro primljeni.[31]

U kolovozu 1941. obitelj Knez je preko Rajhenburga došla u Petrinju od kuda su ih prebacili u Sunju. Tamo su bili samo

29 Društvo izgnancev Slovenije objavilo je tri knjige sjećanja: Ivica Žnidaršič, Ivica, Zdenka Kaplan (ur.), *Spomini in pričevanja*, Društvo izgnancev Slovenije, Ljubljana 2003 (Žnidaršić, Kaplan, *Spomini in pričevanja*); Isti, *Spomini in pričevanja II*, Društvo izgnancev Slovenije, Ljubljana 2006; Ivica Žnidaršič, Ivica, Zdenka Kaplan (ur.), *Spomini in pričevanja III*, Društvo izgnancev Slovenije, Ljubljana 2012.

30 Žnidaršić, Kaplan, *Spomini in pričevanja*, str. 263–268.

31 Isto, str. 406–409.

tjedan dana, a potom nazad vraćeni u Petrinju gdje su isprva živjeli u staji. Kasnije su dobili smještaj, a domaći ljudi su im pomogli donijevši namještaj. Otac obitelji uspio se zaposliti i radio je u Sisku.[32]

Obitelj Luzar s drugim obiteljima iz Trbovlja preko Rajhenburga prebačena je u Petrinju. Nakon nekoliko dana razmještali su ih u okolna sela, no, nigdje se nisu dugo zadržavali. Obitelj se selila osam puta i najzad "skrasila" u Petrinji. Žene su većinom radile u vojnim kuhinjama.[33]

Dana 6. kolovoza 1941. obitelj Rozman došla je u Petrinju. Smješteni su u barake u sklopu tvornice Gavrilović, a hranu im je često davala gospođa Gavrilović. Članovi obitelji morali su svi raditi. Žene su često služile kod njemačkih časnika, a mala djeca su često prosila hranu. Godine 1944. jedan muški član obitelji koji je bio u njemačkoj vojsci ishodio je da se obitelj vrati u Trbovlje.[34]

Obitelj Simonič je preko Rajhenburga u stočnim vagonima otpremljena u Požegu, a potom u Sisak. Tamo je otac obitelji radio u talionici. Bili su smješteni u kuću Srba koji su prognani u Srbiju.[35]

Obitelj Trampuž iz Trbovlja početkom kolovoza 1941. protjeran je i preko Rajhenburga dospjela u Petrinju. Isprva su premještani "iz sela u selo, iz kuće u kuću" i napokon su završili u Petrinji. Na kraju rata partizani su ih s vojnim zarobljenicima otpremili u logor, jer su žene radile u vojnoj kuhinji. Ubrzo su pušteni te preko Zagreba i Zidanog Mosta došli su u Trbovlje. Ističu da su Slovencima u Petrinji pomagali kotarski načelnik Kodrić i zaposlenik u poglavarstvu Gregorinčić.[36]

32 Isto, str. 411.
33 Isto, str. 412–413.
34 Isto, str. 417–418.
35 Isto, str. 418–419.
36 Isto, str. 423.

Iz Trbovlja je iseljena obitelj Mrak preko Rajhenburga u Petrinju. Isprva su ih selili po kućama u Petrinji i po okolnim selima. Teško su živjeli, majka je radila na poljoprivrednoj školi, a djeca odlazila u bolnicu po ostatke hrane. Najstariji sin otišao je u partizane. Bili su smješteni "s obitelji nekog ustaše" pa su morale bježati pred partizanima jer im je on tako rekao. Poslije su se vratili u Trbovlje.[37]

Svjedočanstva objavljena poslije 1990-e i dalje navode stradavanja Srba, bez detaljnih opisa i brojčanih navoda, što se može protumačiti da je generacija najstarijih slovenskih iseljenika koja je mogla imati jasnija sjećanja na takve događanja većinom umrla. No priče o ratnom prognanstvu vrlo su se revno prenosile unutar obitelji. U ovim sjećanjima češće je spominjanje i Hrvata u pozitivnom kontekstu pa čak i nekih koji su predstavljali civilne vlasti.

Zaključak

Njemački Reich je na područjima koja je anektirao ili okupirao kao i na području država saveznica potaknuo ili izravno sudjelovao u *etničkom/nacionalnom inženjeringu*. Nije u tim planovima izuzimao niti sunarodnjake niti savezničke nacije koje su na svom državom području izravno provodile ideju podudaranja državnih i nacionalnih granica. Onim narodima koji se nisu našli na političkom zemljovidu "Novog poretka" negirana je nacionalna posebnost. Tako su Slovenci dijelom trebali biti asimilirani odnosno germanizirani, a dijelom iseljeni na područje NDH i u Srbiju. Recipročno broju useljenih Slovenaca trebalo je iseliti Srbe s područja NDH u Srbiju.

37 Isto, str. 425–426.

Prvotni planovi, a osobito obim razmijene stanovništva, nisu se mogli provesti.

U poslijeratnoj jugoslavenskoj historiografiji migracije slovenskog i srpskog stanovništva nisu uvijek postavljane u zajednički kontekst te međuovisnost s migracijama drugih nacionalnih/etničkih skupina, što je više zamrsilo nego raspetljalo razumijevanje brojnih smjerova, pokretača i tipova migracija. "Neurednost" razmijene stanovništva bila je uvjetovana nizom čimbenika među kojima treba istaći protjerivanje i izbjeglištvo srpskog stanovništva s područja NDH u Srbiju, gdje je njihov priliv narušavao interese Njemačkog Reicha.

Slovenski useljenici i srpski iseljenici nisu dijelili samo sudbinu prisilnih migranata nego su u brojnim slučajevima i dijelili isti životni prostor što ih je zbližilo i stvorilo zajedničko sjećanje na traumatične ratne dane. U poslijeratnom razdoblju pa do 1990-ih ta veza je učvršćivana i "vlakovima bratstva i jedinstva", osobito s domaćinima u Srbiji, gdje ih je rat provelo gotovo pet puta manje nego na hrvatskom i bosansko-hercegovačkom području. Nakon raspada Jugoslavije i dokidanja jednostranog pristupa prošlosti otvoreni su novi komunikacijski kanal i za slovensko-hrvatski i slovensko-muslimansko/bošnjački dijalog. Iznova prizivajući u sjećanje svoju ratnu tragediju, slovenski iseljenici dodijelili su u svojoj iseljeničkoj drami svim sudionicima i uloge koje su stvarno i odigrali (uz i dalje navođenje stradanja Srba i teškog života iseljenog slovenskog stanovništva, spominje se i korektno ponašanja pojedinaca koji su predstavljali i državne vlasti, solidarnost nekih hrvatskih sredina sa iseljenim Slovencima, priznanja slovenskih useljenika da su radili bilo u državnim službama ili pri vojsci i sl). Na takav se dijalog još uvijek čeka u hrvatsko-srpskim/srpsko-hrvatskim odnosima i sjećanjima na traumatični Drugi svjetski rat koji još uvijek stvara razdore koji se prenose i u nacionalne historiografije.

Immigration of Slovenians to the Independent State of Croatia with Special Reference to the Area of Kordun and Banovina

Summary

The German Reich encouraged or directly participated in ethnic/national engineering in the areas it annexed or occupied as well as in the territory of the allied states. In that sense, the Slovenians had to be partly assimilated or Germanized and partly emigrated to the territory of the Independent State of Croatia and to Serbia. The same number of *Slovenians* and Serbs from the Independent State of Croatia should have been exchanged. The original plans, and especially the volume of the population exchange, could not be realised. Memories of Slovenian refugees about forced migrations were published 50 or more years after the end of the Second World War, and some of those also refer to their stay in Croatian territory. Despite subjectivity and a number of other factors, those memories help us understand the tragic destinies of refugees, whether we are talking about them as individuals or as whole families or even as national groups.